

ΤΑΞΗ – ΚΟΜΜΑ - ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

Δ. Γρηγορόπουλος

Μετά την κατάρρευση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού και την παρακμή των κομμουνιστικών κομμάτων δόθηκε έμφαση στη συζήτηση για το πολιτικό υποκείμενο και ειδικότερα στο πώς διαμορφώνει η εργατική τάξη τη συνείδηση και τη δράση της, στο αν είναι το επαναστατικό υποκείμενο της εποχής. Μεθοδολογική βάση για τη διερεύνηση του θέματος αποτελεί η σχέση οικονομικού-πολιτικού (ιδεολογικού).

Η μονόπλευρη θεώρηση του ενός ή του άλλου πόλου αυτής της σχέσης οδηγεί στην απολυτοποίηση του ρόλου του ενός ή του άλλου. Στη μία περίπτωση, το πολιτικό και ιδεολογικό στοιχείο μετατρέπεται σε παθητικό καθρέφτη του οικονομικού, χάνοντας την όποια αυτονομία του, στην άλλη, το πολιτικό (ιδεολογικό) αναδεικνύεται σε καθοριστικό παράγοντα των οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων, αποσπώντας την πολιτική δράση και την ιδεολογία απ' την κοινωνική θέση και την οικονομία. Η διαλεκτική μαρξιστική αντίληψη για τον καθοριστικό ρόλο του οικονομικού και τον πρωταρχικό ρόλο του πολιτικού, ισχύει και σ' αυτήν την περίπτωση. Η εργατική τάξη αποκτά βασικά στοιχεία της ταξικής συνείδησης απ' τη θέση της στην οικονομία (την αντίθεσή της με την αστική τάξη), συγκροτημένη όμως συνείδηση αποκτά με τη συνδρομή μιας πολιτικής-ιδεολογικής πρωτοπορίας (με την ιστορική μορφή του κομμουνιστικού κόμματος). Σύμφωνα με τα παραπάνω η συνείδηση, στην ολοκληρωμένη μορφή της εισάγεται στην εργατική τάξη από μία πρωτοπορία (τάξη δι' εαυτήν), η κατάστασή της όμως ως τάξης καθ' εαυτής δεν έχει χαρακτήρα απόλυτης αντίθεσης με την κατάσταση της ως τάξης δι' εαυτήν, αφού και ως τάξη καθ' εαυτήν έχει στοιχεία ταξικής συνείδησης [εμπειρική συνείδηση, διεκδικήσεις περιορισμένες ή και διεκδικήσεις γενικές (τάξης προς τάξη), κατά την ορολογία των κλασικών έχει εμβρυακή ταξική συνείδηση κατά τον Λένιν].

Η αυθόρμητη, κατώτερη συνείδηση δε βρίσκεται σε απόλυτη αντίθεση με την ανώτερη συνείδηση της τάξης. Αυτό συνεπάγεται ότι η λύση αυτής της αντίθεσης δε γίνεται ανταγωνιστικά με την καταστροφή του ενός πόλου της αντίθεσης (όπως συμβαίνει με την αντίθεση αστικής και εργατικής τάξης) ή, ακριβέστερα, με την ολοκληρωτική ιδιοποίηση του πολιτικού απ' το αυθόρμητο (τάξη) ή το συνειδητό (κόμμα) και την πολιτική αδρανοποίηση και υποκατάσταση της τάξης απ' το κόμμα ή του κόμματος απ' την τάξη.

Η αντίθεση λοιπόν δεν λύνεται με την καταστροφή και υποκατάσταση, αλλά με την αλληλεξάρτηση, των δύο αντιθέτων, την αλληλεπίδρασή τους (με πρωτεύουσα πλευρά το κόμμα) κα άνοδο της ενότητας των αντιθέτων σε ανώτερη βαθμίδα, στην οποία η εργατική τάξη αποκτά ταξική συνείδηση και το κόμμα, αναβαθμίζει το ρόλο του, όπως απαιτεί η μετάβαση της εργατικής τάξης απ' την κατάσταση της τάξης καθ' εαυτήν στην κατάσταση της τάξης του πολιτικού υποκειμένου (τάξη δι' εαυτήν).

Η έννοια του κόμματος ως υποκατάστατου της εργατικής τάξης, επ' ονόματι, υποτίθεται, της κυριαρχίας της προβλήθηκε και εφαρμόστηκε (και εφαρμόζεται) απ' τα δογματικά κομμουνιστικά κόμματα με τις γνωστές συνέπειες.

Η ανάδειξη, απ' την άλλη, της εργατικής τάξης και γενικά του κοινωνικού στοιχείου, σε πολιτικό υποκείμενο αυθόρμητο και αυτόνομο και η άρνηση του ρόλου της πολιτικής και ιδεολογικής πρωτοπορίας προβάλλεται ιδίως στο χώρο του αναρχισμού (άρνηση κάθε έννοιας καθοδήγησης και οργάνωσης) και του σοσιαλρεφορμισμού (ιδεαλιστική αντίληψη του κράτους δικαίου και του κράτους πρόνοιας ως παραγόντων κοινωνικής εναρμόνισης).

Η δογματική αντίληψη αποκλείει τη δυνατότητα να αποκτήσει η εργατική τάξη συνείδηση, όχι μόνο με την ιστορική έννοια (δηλαδή σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες) αλλά και με τη δομική-λειτουργική έννοια (δηλαδή ως εγγενή αδυναμία της εργατικής τάξης). Αυτή η αντίληψη τεκμηριώνεται με την επίκληση του επιστημονικού χαρακτήρα της εργατικής συνείδησης, που η κατάκτησή της προϋποθέτει φάσμα επιστημονικών γνώσεων (οικονομία, κοινωνιολογία, πολιτική, ιστορία, φιλοσοφία), προϋπόθεση απαγορευτική για τον εργάτη, λόγω του καταμερισμού εργασίας, της εντεινόμενης ειδίκευσης, της σκληρής καπιταλιστικής καθημερινότητας και βιοπάλης, αλλά και της αντικειμενικής ανάγκης για το συντονισμό και την οργάνωση του αντικαπιταλιστικού κινήματος σε επί μέρους χώρους και κυρίως σε παγκοινωνικό επίπεδο.

Κατά την αντίληψη αυτή η ανισόμετρα πνευματική ανάπτυξη στον καπιταλισμό, εντεινόμενη μάλιστα σήμερα, δεν επιτρέπει στην εργατική τάξη την ιδιοποίηση της ιστορικής αποστολής της, αλλά μόνο σε μία πολιτική και πνευματική πρωτοπορία η οποία επιφορτίζεται το έργο της εισαγωγής συνείδησης στην εργατική τάξη και μάλιστα όχι άπαξ αλλά δια παντός.

Η απόλυτη αυτή θέση έχει ως βάση, σε τελευταία ανάλυση, την ταύτιση της εργατικής τάξης με το ρόλο της ως παραγωγικής δύναμης και το σχεδόν μηδενισμό της αυτονομίας της συνείδησης της απ' την οικονομία. Η εργατική τάξη ως στοιχείο της οικονομίας δεν αποκτά συνείδηση ή αποκτά συνείδηση αστική ουσιαστικά, άρα είναι αναγκαία η εισαγωγή της συνείδησής της απ' έξω.

Η άποψη αυτή αγνοεί τον αντιφατικό χαρακτήρα της οικονομίας (κοινωνική παραγωγή- καπιταλιστική ιδιοποίηση), τον ενεργητικό ρόλο της συνείδησης που δεν αντανακλά απλώς την πραγματικότητα αλλά την προσλαμβάνει δρώντας, την πρακτική έκφραση αυτής της αλήθειας με τους οικονομικούς αγώνες της εργατικής τάξης (που εγγενώς περιέχουν το πολιτικό στοιχείο) αλλά και τους πολιτικούς αγώνες για συνολικές ρυθμίσεις που διεξάγει ως τάξη προς τάξη, όπως και την εξοικείωσή της με ανθρωπιστικές αξίες (δικαιοσύνη, αλληλεγγύη, αξιοπρέπεια κ.ά.) που αντικειμενικά αποτελούν στοιχεία της σοσιαλιστικής ιδεολογίας. Οι αγώνες της εργατικής τάξης το 19^ο αιώνα στην Ευρώπη και τον 20^ο αιώνα στη Ρωσία (κυρίως η επανάσταση του 1905) που διεξήχθησαν χωρίς την καθοδήγηση οργανωμένου και μαζικού κόμματος όπως το κομμουνιστικό, επιβεβαιώνουν ότι η εργατική τάξη δεν είναι δυνάμει μόνο επαναστατικό υποκείμενο, αλλά και θέσει, όχι βέβαια καθ' ολοκληρίαν.

Στις σύγχρονες συνθήκες οι δυνατότητες απόκτησης βασικών στοιχείων συνείδησης αντικειμενικά αυξάνονται: η πλειοψηφία της νεολαίας λαμβάνει τριτοβάθμια εκπαίδευση, στην εργατική τάξη εντάσσεται ή την προσεγγίζει τμήμα της διανόησης, το πολιτικό και ιδίως το κομματικό σύστημα χάνει την αξιοπιστία του, τα προβλήματα των εργαζομένων επιδεινώνονται παρά την αύξηση του παραγόμενου πλούτου. Απ' την άλλη όμως παραμένουν ή δημιουργούνται καταστάσεις, που παρεμποδίζουν τη συνειδητοποίηση της εργατικής τάξης: φετιχισμός του κεφαλαίου, κατακερματισμός της εργατικής τάξης, πανίσχυροι ιδεολογικοί μηχανισμοί, ανασφάλεια που συντηρητικοποιεί, κ.ά. .

Συμπέρασμα : η εργατική τάξη αποκτά στοιχεία ταξικής συνείδησης απ' τη θέση της στην παραγωγή και την κοινωνία γενικότερα, ολοκληρωμένη όμως συνείδηση αποκτά μια πρωτοπορία της (κόμμα) που τη μεταβιβάζει σ' αυτή. Ο εργάτης αποκτά «αυθόρμητη» συνείδηση ανάλογα με το τμήμα της εργατικής τάξης που ανήκει, τις πνευματικές του δυνατότητες, την ανάπτυξη της ταξικής πάλης, τις κοινωνικές και αγωνιστικές εμπειρίες του, κ.ά. Η εργατική τάξη είναι ατελές υποκείμενο, ακόμη κι όταν δεν καθοδηγείται από κομμουνιστικού τύπου κόμμα ή

όταν η επιρροή του τελευταίου είναι μικρή (παράδειγμα : επανάσταση του 1905-σύγχρονη συγκυρία). Η σχέση εργατικής τάξης και της πρωτοπορίας της δεν είναι μηχανιστική-μονοσήμαντη και αδιαφοροποίητη (διαρκής εισαγωγή συνείδησης κατά τη δογματική άποψη). Η σχέση τους είναι διαλεκτική και ιστορική. Όσο πιο υπανάπτυκτη είναι η συνείδηση της τάξης, μεγαλύτερος είναι ο ρόλος της πρωτοπορίας. Όσο αναπτύσσεται η συνείδηση της τάξης, με κορύφωση τη μετατροπή της σε κυβερνώσα τάξη στο σοσιαλισμό, τόσο περιορίζεται ο καθοδηγητικός ρόλος του κόμματος (εισαγωγή συνείδησης και οργάνωσης της δράσης της εργατικής τάξης).

Η υπέρβαση της μηχανιστικής αντίληψης του «απ'έξω» οδηγεί στη διαλεκτική σύλληψη της έννοιάς του:

- Η έννοια του «απ'έξω» δεν είναι μόνο περιγραφική αλλά και ανακριβής : ορθότερη φαίνεται η έννοια ότι με τη συνδρομή του κόμματος ολοκληρώνεται η όποια προϋπάρχουσα συνείδηση της εργατικής τάξης.

- Το ίδιο ισχύει και με τους όρους αυθόρμητο-συνειδητό: στην εργατική τάξη καθ'εαυτήν υπερισχύει το αυθόρμητο, αλλά δεν απουσιάζει το συνειδητό (επίγνωση των προβλημάτων της, αγωνιστική εμπειρία, οργανώσεις, επιτροπές, κ.ά.).

- Το κόμμα είναι η πρωτοπορία όχι η ίδια η τάξη : δεν υποκαθιστά στην πράξη την τάξη, αλλά τη βοηθά να ολοκληρώσει τη συνείδησή της.

- Δεν κατέχει το μονοπώλιο της αλήθειας: ψήγματα αλήθειας κατακτά και η εργατική

τάξη αυθόρμητα, ιδίως όταν οξύνεται η ταξική πάλη, αλλά και άλλα κόμματα, που εκφράζουν την εργατική τάξη ή κάποιο τμήμα της, ιδιαίτερα σε συνθήκες κατακερματισμού της όπως σήμερα.

- Το κόμμα πρέπει να αξιοποιεί και να γενικεύει την εμπειρία της εργατικής τάξης (όχι μόνο δούναι αλλά και λαβείν)

- Η εργατική τάξη τουλάχιστον στις πιο οργανωμένες μορφές της μπορεί να μην είναι μόνο δέκτης θεωρίας, αλλά ως ένα βαθμό και παραγωγός θεωρίας σε ζητήματα που άμεσα την αφορούν (τεκμηρίωση θέσεων-διεκδικήσεων, ζητήματα διάρθρωσής της, σχέση οικονομικής και πολιτικής πάλης, σχέση συνδικάτου-κόμματος, κ.ά.).

- Η οργάνωση της πάλης και μάλιστα σε παγκοινωνική κλίμακα ασφαλώς απαιτεί συντονισμό. Μοναδικός όμως φορέας του συντονισμού δε μπορεί να είναι το κομμουνιστικό κόμμα, αλλά όλα τα υπάρχοντα υποκείμενα. Το κομμουνιστικό κόμμα θα έχει την ηγεμονία (εφ' όσον όμως την κατακτά στην πράξη και όχι εξ ορισμού) σε ένα δίχτυ όμως και άλλων επαναστατικών κομμάτων και κινήσεων αλλά και τμημάτων και οργανώσεων της εργατικής τάξης (ταξικά συνδικάτα για παράδειγμα) στο βαθμό που τα τελευταία αποκτούν συνείδηση και μετατρέπονται σε υποκείμενα.

- Στο σοσιαλισμό αναβαθμίζεται και η εργατική τάξη και η πρωτοπορία της. Η εργατική τάξη που αξιοποίησε την επαναστατική κατάσταση, που πραγματοποίησε την επανάσταση, που κατέκτησε την εξουσία, έχει εκ των πραγμάτων θεωρητική και πολιτική ωριμότητα και άπειρες πλέον δυνατότητες να την αναβαθμίζει στο σοσιαλισμό μέσω της διαχείρισης της οικονομίας και του κράτους και των δικών της ιδεολογικών μηχανισμών. Και το κόμμα αναβαθμίζει το ρόλο του, ηγεμονεύει με την πολιτική, ηθική υπεροχή του, σε καμία όμως περίπτωση δεν υποκαθιστά την εργατική τάξη ιδιοποιούμενο την εξουσία της. Το κόμμα είναι δύναμη καθοδηγητική στη νέα κοινωνία, τα αυτόνομα όμως όργανα της εργατικής τάξης αποφασίζουν αυτή την πορεία. Η ιδιοποίηση της εξουσίας απ' τη γραφειοκρατική ηγεσία του κόμματος οδηγεί σε μία παρωδία σοσιαλισμού, σε μία νέου τύπου εκμεταλλευτική κοινωνία με

αλλοτριωμένη την εργατική τάξη και, στην πλειοψηφία της, αδιάφορη ή και εχθρική προς τον υποτιθέμενο σοσιαλισμό.

- Όταν η εργατική συνείδηση ωριμάζει σε ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες (όξυνση ταξικής πάλης, επαναστατική κατάσταση, επανάσταση, πορεία σοσιαλιστικού μετασχηματισμού) το «απ'έξω» σαφώς περιορίζεται στην ανάλυση συγκεκριμένων θεωρητικών και πολιτικών ζητημάτων, στην αντιμετώπιση σύνθετων και πρωτότυπων ζητημάτων σοσιαλιστικής οικοδόμησης κ.ο.κ.

Η εμμονή της γραφειοκρατίας στο διηνεκές του «απ'έξω» μπορεί να υποθέσει κανείς ότι δεν είναι απλώς μία αντίφαση (ή δεν μπορεί η εργατική τάξη να αποκτήσει συνείδηση, οπότε δικαιολογείται το «απ'έξω» στο διηνεκές – ή μπορεί να αποκτήσει, οπότε το «απ'έξω» δεν μπορεί να διαιωνίζεται με τη μηχανιστική και απόλυτη τουλάχιστον έννοια). Η εμμονή αυτή εκφράζει και τα ιδιαίτερα συμφέροντα της κομματικής γραφειοκρατίας, για να αιτιολογήσει, χωρίς τυπικά να το ομολογεί, την απορρόφηση του πολιτικού ρόλου της εργατικής τάξης και την ανάδειξή της σε κυρίαρχη εκμεταλλευτική δύναμη.